

PSYCHOTERAPIE

PRAXE – INSPIRACE – KONFRONTACE

PSYCHOTERAPIE – 3. ročník, 2009, číslo 3–4

Vychází čtvrtletně.

Časopis byl založen v září 1990 pod názvem Konfrontace. Do prosince 2006 vyšlo 66 čísel (17 ročníků).

Vychází na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity
(<http://psychoterapie.fss.muni.cz>)

MESIÁŠSKÝ GEN, PUDOVÝ ZDROJ ALTRUIZMU? (O vztahových systémech v teorii a praxi PBSP)

Jan Širínek

ABSTRAKT

„Mesiášský gen“ je jedním z klíčových pojmů PBSP (Pesso Boyden System Psychomotor). Instinktivní dokončování nedokončených tvarů je obecnou vlastností vnímání. Je považováno za princip tzv. „vykonávání spravedlnosti“. Albert Pesso tak rozšiřuje Freudovské „pracovat a milovat“, když definuje „vykonávání spravedlnosti“ jako třetí základní intenci lidské bytosti. Každé dítě „vykonává spravedlnost“, když automaticky vstupuje do chybějících rolí ve vztahových systémech. Přílišná stimulace „mesiášského genu“ jako následek „děr“ v rodinném systému může stát v pozadí vývojových disproporcí. Formou eseje uvádí autor koncept do odborné diskuse, používá jako kontext Freudův strukturální model osobnosti. Připojuje úvahu o spojení mesiášského genu a altruismu. Na fiktivní kasuistice demonstruje relevantní psychoterapeutické postupy a pokračuje tak v představování PBSP odborné veřejnosti.

Klíčová slova: PBSP, altruismus, vztahové systémy, díry v rolích, vykonávání spravedlnosti, egopsychologie

ABSTRACT

Messianic Gene, instinctive source of altruism? (About relational systems in theory and practice of PBSP)

The “Messianic Gene” is one key concept of PBSP. The instinct to complete unfinished shapes is a general attribute of perception. It is considered to be a platform for so-called “justice making”. Therefore, Albert Pesso propagates the Freudian “to work and to love”, and defines “justice making” as another basic intention of human beings. Every child “makes justice” when stepping automatically into missing roles in relationship systems. The excessive arousal of the “Messianic Gene”, as a consequence of holes in a family system, is being found as a catalyst for various developmental disorders. The writer introduces the concept to the discussion with an essay

using the Freudian structural model as his context. He adds a reflection on a connection between the “Messianic Gene” and altruism. He demonstrates relevant psychotherapeutic approaches on a fictive case and in this manner is presenting PBSP for the Czech professional public.

Key words: PBSP, altruism, relational systems, justice making, holes in roles, egopsychology

MOTTO:

„Našel jsem matku skloněnou nad deníkem... Tvrdošjně jsem se ptal, jak a proč. Snad jsem za dramatem svých rodičů zahlédl babiččinu mrazivou sílu. Jako mladé děvče si vzala stárnoucího muže s třemi syny, kterým nebylo o mnoho méně než jí. Manžel po krátké době zemřel a zanechal po sobě ženu s pěti dětmi. Co ta v sobě musela udusit a zničit?“

Otázka je to určitě jednoduchá a přesto zůstává nezodpovězena. Jistě vím jen to, že naše rodina byli lidé dobré vůle s katastrofálním dědictvím přemrštěných požadavků, špatného svědomí a pocitů viny.“

(INGMAR BERGMAN, LATERNA MAGICA)

ÚVOD

Když Sigmund Freud formuloval svůj strukturální model osobnosti, byl hluboce přesvědčen o vrozené destruktivitě pudových sil v člověku. Mocnosti id, agresivita a sexualita jsou ve své syrové podobě bezbřehé a sobecké. Úkol poutat tyto „jaderné zdroje“ lidské vitality delegoval Freud na kulturu. Zde se rodí meze, normy i restrikce, které – vtisknuté superu – korigují sklony agrese k ničení a libida k nenasytosti. V případě kvalitních rodičovských postav je dosaženo relativního smíru. Pudové síly se podrobí principu reality, v důsledku čehož je člověk schopen pracovat a milovat, aniž by bořil či znásilňoval. Racionalita sycená sublimací je dle Freuda nejradostnější rovinou vývoje lidské mysli. Všudypřítomná nespokojenost pak nezbytnou daní za fascinující výsady civilizace (Mitchel, 1986).

Zájem o blaho celku, altruismus a smysl pro spravedlnost tak nejsou lidskému jedinci vlastní jako takové, ale jsou nahlíženy spíše jako obranný reflex, trpný kompromis sobeckého ega vůči větší síle zvenčí.

Freudovi pozdější oponenti protestovali proti tak pesimistické redukci lidské bytosti (Fonagy, Target, 2005). Jednu z podstatných tezí, vinoucích se komplikovanou diskusí mezi jednotlivými psychoanalytickými školami, lze formulovat takto: základním egotvorným principem není střet pudových sil s vnějšími restrikcemi, ale je jím vztah. Lidské mládě nevyhledává objekty pro pouhé vybití primitivních impulsů, nýbrž probouzí se do vztahových struktur, v nichž se utváří v osobnost schopnou vést dobrý život a realizovat maximum možností.

I zde jsou agresivní a libidinózní sklony nebezpečné a musí být ovládnuty, ale změnilo se pojetí přirozenosti. Pudy „touží být zkroceny“. Lidská bytost nosí v sobě hlubokou potřebu vymezení. Z podstaty je adaptivní, najde-li dítě v raných interakcích řád, meze a tím i kanál pro svou vitalitu. Omezování vnějškem není tedy a priori znásilňováním přirozenosti, ale naplněním potřeby, která naopak umožňuje přirozenost uskutečňovat. Altruistické kvality jsou takto viděny již jako zdravému egu vlastní, pokud ovšem plně dozraje, překoná infantilní stadia a dosáhne vývojového optima. V tomto pojetí je altruismus výšinou lidskosti, vycházející z kultivace dobrých možností, byla-li ovšem dříve zvládnuta agresivita a sexualita.

Albert Pesse začal pracovat o více jak půlstoletí později než Freud. Jeho PBSP nabývala na svébytnosti od počátku 60. let minulého století. Svým pojetím duševního vývoje i celkovým přístupem k člověku může být viděn na podobné názorové vlně s „optimistickými“ egopsychologickými školami. Například ve smyslu Akhaterova dělení (1992) by šlo o „romantické“ Goethovsko-Rousseauovské křídlo, důvěřující v lidský potenciál a v možnost stimulace jeho vývoje prostřednictvím pozitivní terapeutické zkušenosti. Na opačné straně toho-

to kontinua stojí křídlo „klasické“, pesimistické, zakotvené v Kantovské filosofii, upřednostňující interpretaci, náhled, předpokládající spíše lidskou destruktivitu, kterou je nutno redukovat (Fonagy, Target, 2005). Dle jiných psychoanalytických autorů je tato optimisticko-pesimistická polarita reprezentována jmény Heinze Kohuta na straně jedné a Otto Kernberga na straně druhé (Mitchel, 1986).

V posledních letech doplnil Pessa svou teorii osobnosti o pozoruhodnou hypotézu, ve své podstatě nastiňující dispoziční povahu altruismu. Myšlenku lze ovšem dobře objasnit právě na pozadí veskrze „pesimistického“ strukturálního modelu Sigmunda Freuda.

SPRAVEDLNOST JE ZAKOŘENĚNÁ V TĚLE (ROOTS OF JUSTICE ARE IN THE BODY)

Tak zněl název přednášky Alberta Pessa na universitě v Osnabrucku (2006). Volně reprodukováno: Kromě agresivity a sexuality, dvou komponent Freudovského id, zakořeněných rovněž v těle a dávajících člověku sílu v zájmu jedince a rodu „tvořit či bořit“, je lidský tvor vybaven ještě třetí, z hluboké instinktivní vrstvy vycházející tendencí, tzv. „mesiášským genem“. Jeho smyslem je – v názvu již naznačené – „vykonávání spravedlnosti“, která míří k zájmům celku.

Pessova teorie osobnosti vychází v evolucionistickém duchu ze skálopevné víry v biologickou determinaci všech základních zdrojů nezbytných k účinné adaptaci. Odmítá tedy v humanistické psychologii tradičnější vrstevnatost v tom smyslu, že altruismus je jiné než biologické povahy, že nejprve je třeba zkrotit sobecký pud, aby se teprve následně na vyšších úrovních mohl zrodit smysl pro dobro celku. Ten je nutno pojmout naopak jako jeden z bazálních motivačních zdrojů hýbajících člověkem, podobně jako pudová síla, a to od samého počátku bez nutnosti nejprve do něho dorůst. V primitivní nezvládnuté podobě se ovšem může paradoxně podílet na aktivaci právě lidské destruktivity – kapacity neřizeně „bo-

řit“, nikoliv „tvořit“. Dle Pessa se tedy primární určení zdravé lidské bytosti ubírá trojím, nikoliv dvojím směrem, jak předpokládal Freud – jeho okřídlené „pracovat a milovat“ zde dostává třetí determinantu: vykonávat spravedlnost (justice making).

MESIÁŠSKÝ GEN

Slyší-li kdo nedokončený triviální popěvek (Kočka leze dírou, pes oknem, nebude-li přšet, nezmok...), pocítí napětí a nutkání dokončit jej. Anticipuje totiž celý tvar a teprve prožitek celku mu uleví. Tuto elementární vlastnost vnímání rozpoznali v novodobé psychologii staří gestaltisté berlínské školy (M. Wertheimer, 1912, In Hoskovec, 1992).

Neurologicky vyjádřeno se struktury významů v lidském mozku nedokáží vyrovnat s nekompletností a inkongruencí (Grawe, 2004). Nervový systém vyvine automaticky motorickou odezvu k obnovení prožitku kompletnosti či souladu. Pessa pojal anticipaci tvaru a bezděčné nutkání k jeho dokončení za elementární princip „mesiášského genu“. „Vykonáváním spravedlnosti“ pak mívá tento princip uplatňovaný na úrovni vztahů. Ve vyzrálé, dospělé formě v něm spatřuje vrozený základ lidské schopnosti intervenovat ve sférách přesahujících bezprostřední zájem individua. Ve vývojově rané podobě jde pak o nevědomé puzení prožívat se v těch rolích, které v relevantních vztahových systémech chybí, s potenciálním psychopatologickým dopadem. Tím ovšem předpokládáme, že člověk je a priori vybaven předobrazem toho, jak jsou vztahy v lidském přibuzenstvu přirozeně uspořádány.

Lidská bytost, sama v zárodku sjednocující mužskou a ženskou polaritu, očekává tutéž „monádu“ na úrovni objektového vztahu – rodičovských postav. V nich jsou oba principy odděleny a sjednoceny zároveň. Od dobrých rodičů dítě získává v pravý čas to pravé (náklonnost, podněty, podporu, ochranu, vymezení), aby byly naplněním těchto potřeb vytvořeny prvotní vztahové předpoklady pro vývoj jeho zdravého ega.

Obsahuje-li však lidský genom skutečně vše podstatné pro adaptaci jedince i druhu, musí v něm být zakódována i generačnost. Teprve přirozeně probíhající generační cykly mohou druhu zabezpečit účinné přizpůsobení. Tudy lze vést dedukci na evolučně-vztahové téma: stejně jako každý homo sapiens potřebuje splnění svých potřeb ve vztazích, právě tak může toužit po kompletnosti a vyváženosti na úrovni generačního stromu, na jehož kmeni mají rodiče své rodiče a ti zase své. Rovněž tak by mohl „tušit“ vztahové větvení a disponovat nadáním rozlišovat v něm jednotlivé vztahové kvality a poměry. Taková predispozice by předpovídala vlohy zaujímat základní vztahové role. Analogii lze vidět v hluboké struktuře jazyka, umožňující každému člověku orientovat se ve větné stavbě a slovních druzích, ať již je jeho rodný jazyk kterýkoliv.

PŘÍKLAD 1

Představme si, že v rodině chybí fyzicky či psychologicky otec. To, co je v dítěti s to být partnerem, reflexivně a automaticky akceleruje. Nápodoba či identifikace nehrají nejpodstatnější roli ve srovnání s niterně podmíněnou nutností zažívat svět kompletní, „spravedlivý“. Očekávaná součást objektu („matka má partnera“, nikoliv tedy pouhé „já mám otce“), musí být prožitkově dotvořena aktivitou subjektu. Dítě se nevědomě začne prožívat jako partner matky. Vzhledem k nastíněné vztahové „preinteligenci“ se pak může dětské tvořící se ego neadekvátně aktivovat v nejrůznějších poměrech vůči rodičům, sourozencům, parodičům i jiným vztahovým osobám.

PŘÍKLAD 2

Člověk se od zvířete liší řečí. Zaslechne-li slovo, před vnitřním okem (mind's eye) mu vyvstane obraz, na který reaguje motoricky jako na reálně sledovaný výjev (princip seedo) (Pesso, www.pbsp.com). Uvedme zde příklad matky vyprávějící dítku, že ona ztratila matku, když byla velká jako ono. Dítě si představuje, co slyší a odpovídá na ob-

razy ideomotoricky, ve smyslu uvedeného principu tak, jakoby je skutečně vidělo: to, co je v něm schopno být matkou, v tu chvíli automaticky pečuje, podporuje, chrání imaginovaný obraz matky jako dítěte.

Když se tedy dítě naučí označovat slovy, slova začnou vyvolávat obraz a obraz motorickou reakci. Na zrání ega se pak podílejí příběhy, které kolem dítěte znovu a znovu prožívají, vypravují a tradují jeho blízcí. Zásadní podoby příběhů tak bez ohledu na čas a prostor hrají roli v tom, jestli jeho vývoj probíhá harmonicky¹.

PŘÍKLAD 3

Sleduje-li dítě příběh na plátně či obrazovce, stává se ochráncem či hrdinou. Jeho zaujetí pro sledované výjevy, emocionální prnutí a motorickou odezvu lze interpretovat jako prožitek nekompletnosti, touhy po „spravedlnosti“. Při šťastném konci přijde zadostiučinění a úleva, při nespravedlivém nezbude než spravedlnost vlastní imaginací zjednat. Již zbývá pouze krok – člověk se nevztahuje od počátku jen k biologicky či fyzicky bezprostředním osobám a jejich předkům skrze rodinné tradice. Reaktivitou na imaginované příběhy je pro něho přirozené vztahovat se „hrdinsky či ochranitelsky“ i k mnohem širším společenstvím, obcím, komunitám, vůči celému myslitelnému světu, který pro něho nabude osobního významu.

Pesso si zde bere příměr z biologie: plod je zpočátku tvořen pouze jedním, dosud nerozlišeným druhem kmenových buněk (stem cells), které se teprve později funkčně specializují. Na počátku se může každá buňka stát v rámci organismu čímkoliv, součástí jakéhokoliv funkčního systému. Lidské self je analogicky ve stavu zrodu

¹ Pesso byl při jedné ze svých pražských návštěv (2007) v diskusi tázán, co soudí o projevech mesiášského genu v preverbálních obdobích, když dítě ještě nemůže reagovat na vyprávěné příběhy. Tazatelka mu tehdy podsunula možnou odpověď, totiž zda dítě „reaguje na pole“. „Children smell it“, zněla odpověď – stručně vyjádřená, mnohokrát projevená důvěra v neprozkoumané kapacity nervového a hormonálního systému, přírodovědecká orientace, kterou upřednostňuje před metafyzikou, jakými si psychoterapeutickým spiritualismem či přímo kýchem.

jakýmsi „stem self“, kdy každá část může být potenciálně čímkoliv, tj. angažovat se v jakékoli vztahové relaci.

Toto je tedy podstata „mesiášského genu“, síly id, řečeno obrazně ve smyslu Freudova strukturálního modelu. Podle PBSP terminologie jde o dispoziční zdroj lidského smyslu pro spravedlnost, péče o celek a, dodejme, altruismu.

VÝVOJOVÁ PSYCHOPATOLOGIE MESIÁŠSKÉHO GENU

Přílišná zátěž pocházející z disproporčních vztahů v rodině a nepříznivé historie aktivuje dítě způsobem, který neprospívá jeho vývoji. Přirozené zrání ega je narušeno bytostnou nutností „spasit svět“ (rozuměj dotvořit vnitřní obraz kompletního „spravedlivého“ prostředí). Za tím účelem mobilizuje a etabluje programy, na které je čas daleko později, v jiných vztazích a za jiných okolností. Principiálním následkem takového raného dotváření vztahů je redukce receptivity, podstatně zvyšující riziko deprivace vývojových potřeb. Egotvorné zážitky od blízkých postav pak nemohou být vstřebávány, byť by byly i adekvátně poskytovány. Jsou vytěsněny jiným vzorcem energie než je přirozené: poskytovat namísto přijímat. Fenomén mesiášství sám je totožný s omnipotencí. „Mesiášský gen“ velí emoční kvalitou hrdinství či soucitu vykonat spravedlnost, tj. nevědomě se prožít ve vztahové realitě vzdálené podobě jako ten jediný a nezastupitelný, kdo chrání, trestá, zbožňuje atd.

Infiltrují-li se takové zkušenosti vývojově do celého rytmu organizace a distribuce energie, mohou být na pozadí křehkého, traumatizovaného či deprivovaného ega rozpoznány v různých projevech grandiozity, zhrouceného sebehodnocení, deprese, autoagrese či v nejrůznějších tělových symptomech. Pessova hypotéza o psychodynamice tohoto procesu praví, že rané nediferencované prožitky nenahraditelnosti zbavují člověka niterného pocitu vlády nad agresivními a sexuálními impulsy. Obranné reflexy proti následnému strachu z exploze vlastní

vitality pak charakterizují podobu zmíněných klinických projevů. Podrobnější rozbor těchto obran je nad rámec tohoto textu.

PBSP – TERAPIE MESIÁŠSKÉHO GENU

PBSP emocionálně „doučuje“ pomocí symbolicky ztvárňovaných, správných vývojových vzorců. Pomáhá klientům, aby „to v nich“ rozpoznalo lepší adaptivní možnosti, než jakých „to“ používá na základě dříve prožitých, reálných zkušeností. Na jiném místě (Síríneck, 2008) popisují samotné principy metody. K vysvětlení základních pojmů spojených s technikami PBSP lze odkázat tam. V následujících ilustracích použiji stejnou kasuistickou fikci, tentokrát ovšem se zaměřením na „mesiášský gen“.

KASUISTIKA REMINISCENCE

Ve výše zmíněném pojednání je použit příklad mladé ženy trpící enormní trémou. V pozadí její deprimovanosti při pouhé vzpomínce na školní zkoušku se během PBSP struktury objevilo zvnitřnělé přesvědčení „musíš uspět za každou cenu“. V další vrstvě vyvstal obraz otce nabádajícího ji ke studiu. Studentčiny vzpomínky jej pak vykreslily jako toužícího spíše po synovi než dceři. V důsledku nenaplněných rodičovských snů otec v průběhu života dívce podsouval spíše mužské zájmy, motivy a role.

V použitém případě terapeut intervenuje nejprve symbolickým ztvárněním „ideálního syna reálného otce“. Klientce se tou představou viditelně uleví a objeví novou možnost: „To bych mohla dýchat, kdyby na to, do čeho mě otec nutil, měl někoho jiného... uť, to by byla úleva!“ Na scéně se dále objevuje „ideální otec“ s potvrzením: „se mnou bys mohla dýchat“ a následným historicky ranějším ujištěním: „Já bych se těšil na dceru!“

KOMENTÁŘ 1

Kdyby jí terapeut nabídl ihned vytvoření ideálního otce, který by toužil po dceři, velmi pravděpodobně by intervence byla

neakceptovatelná. Dívka by ji buď z poslušnosti, ale bez účinku přijala, nebo ji rovnou odmítla jako neuvěřitelnou a vzdálenou. Důležitý mezitah v podobě ideálního syna pro reálného otce pro tu chvíli vyplňuje mezeru v jejím obraze historického vztahového systému. Reálnému otci se dostává toho, po čem touží v hypotetickém, relevantním vztahu. Klientce se při té představě může ulevit, její obraz světa je v tu chvíli kompletní, „spravedlivý“.

„Spravedlnost“ nemusí vykonávat ona, nemusí se prožívat v hypertrofované mužské části svého self jako falešný ideální syn. Možnost předat roli na správné místo uvolňuje kýžený stav receptivity. Ideální otcovská postava, vedle níž má místo ve své ženskosti, je nyní přirozená, což se jeví v podobě spontánního, proprioceptivního zážitku – může dýchat! Vlastní otec má, co jeho jest a ona je s tookusit alternativu, na níž se dále pracuje, s cílem symbolicky „vyživit“ její ženskou část.

KOMENTÁŘ 2

Při jedné z pražských návštěv před několika lety si Albert Pessu trpce stěžoval na pasivně rezistentní klienty, kteří nejsou schopni korektivní zkušenosti, nejsou s to přijmout v PBSP strukturách tzv. antidotum a profitovat z něho. Člověk zůstává netečný a skeptický při pokusu oslovit jeho potřebu. Pessu si však během dalších let všiml, že lidé ožívají, když se mluví o jejich blízkých, jsou mnohem vstřícnější, emočně bezelstnější, cítí soucit, zlost, jsou ochotni spoluvytvářet možnosti. Koncept mesiášského genu není tedy abstraktní idea, ale vnukli jej autorovi sami klienti při pokusech zvládnout jejich odpor vůči psychoterapeutickému efektu.

KASUISTIKA – POKR.

V reálné terapeutické situaci by se dost možná klientka při kontaktu s fiktivním, ideálním otcem zarazila: „Ale vždyť můj otec byl dobrý a měl mě rád.“

KOMENTÁŘ

Lidská paměť je vrstevnatá. Na povrchu se vůči otci objevila běžná hostilita jako reakce na frustraci (nutil mne, abych... a já radši... ach ta úleva, když nemusím a mohu!). V hlubší vrstvě však rozpoznáváme loajalitu, nechuť ho opustit a přijmout alternativní fikci. **Teprve v kladné emoci ve vztahu k frustrující postavě objevujeme skrytou sílu mesiášského genu.** Dívka reaguje emocionálně na obrazy v paměti, kde otec vystal v širších souvislostech.

KASUISTIKA – POKR.

Terapeut: Jaký měl tvůj otec život?

Klientka: Otec ztratil otce, když mu bylo 10 let, byli čtyři bratři, on byl nejstarší, matka byla slabá, finančně na tom byli špatně, na vysokou nebylo pomyšlení.

KOMENTÁŘ 1

Tomu se říká historická zátěž v podobě obrazů z otcova života v dceřině paměti, jakéhosi vnitřního kina, na které emocionálně reaguje. Intervenci musíme posunout právě sem. Zabývat se vývojovými potřebami dcery je zatím bezpředmětné. Je od nich příliš vzdálena, nachází se mentálně i citově v otcově mládí a „ono to v ní intervenuje tam“.

KOMENTÁŘ 2

Pozoruhodná je Pessova hypotéza o neurofyzilogii mesiášského genu, pro příklad sahá k fenoménu tzv. slepého vidění. Člověk, kterému je neurologicky znemožněno vidět (narušení přenosu informace z oka do mozku) přesto motoricky reaguje na objekty v místnosti, jakoby je viděl! Podobně si „to v nás“, na základě přítomných podnětů, vybavuje a přehrává dávno minulé příběhy bezpráví. Aniž bychom je ovšem doslova viděli, jen tělo na ně reaguje.

KASUISTIKA – POKR.

Některé z dalších variant, které mohou nastat: v myslí dívky může být otec prožíván jako chlapec bez otce, oslabený a zahlcený nutností napomáhat matce. Jeho vývoj jde

na vedlejší kolej. Vytváříme obraz, externalizovanou scénu: otec dívky jako chlapec (externalizace reálného paměťového obrazu ztvárněného předmětem) se dívá, jak jeho matka (symbolizovaná opodál) má ideálního manžela (externalizovaná terapeutická fikce), který jí stojí po boku a říká mu (rozuměj otci jako chlapec): „Je to má práce starat se o mámu, ne tvoje, kdybych já byl manželem tvé matky, staral bych se o ni a ty bys to nikdy nemusel dělat za mě“.

KOMENTÁŘ 1

Ideální manžel reálné matky může osvobodit tu část dívčina self, která pečuje o otcovu matku tehdy a tam, aby se o ní býval nemusel starat otec jako mladý hoch. Zažije-li nad tím mladá žena úlevu, může následovat další krok.

KASUISTIKA – POKR.

Klientčin otec jako malý hoch (stále tentýž předmět, symbol dívčina paměťového obrazu) dostává nyní sám ideálního otce (terapeutická fikce), který by nezemřel a podporoval by syna ve studiu, případně ideální rodiče (opět terapeutická fikce), kteří jsou dostatečně finančně zabezpečeni. Tyto možnosti jsou verbalizovány a projikovány do symbolů znázorňujících ideální rodiče, jak oslovují symbol reálného otce: „My bychom byli finančně zabezpečeni a podporovali tě ve studiu.“, případně „Kdybych já byl tvým ideálním otcem, nezemřel bych, ale byl bych s tebou a podporoval tě ve studiu.“ Dostává-li se úleva, je pro tu chvíli zpracována dívčina investice do otcova příběhu.

KASUISTIKA – POKR.

Terapeut: Co by to znamenalo pro jeho život?

Klientka: ... to by byl zcela jiný...byl by spokojený, uvolněný, silný, tolerantní...

KOMENTÁŘ 1

Imaginuje kvality pro svého hypotetického ideálního otce, který by po této historické

exkurzi mohl být přijatelný a „léčivý“. Ve stavu receptivity by mohla přijmout antidotum.

KOMENTÁŘ 2

Lze doporučit opakované přečtení předchozích ilustrací vztahových schémat. Složitost je pouze zdánlivá, způsobená lineárním jazykem při popisu komplexních jevů. Na scéně samotné bývá vše přehledné a přirozené.

POZNÁMKY K TECHNICE PBSP

Albert Pessu připodobňuje technickou realizaci postupů k médiím 21. století: „movies“, filmové multiplexy, otevírání a zavírání okének, mnohačetné obrazovky, na nichž běží fragmenty jednotlivých prožitkových vrstev a časových pásem lidského příběhu. Postavy mají schopnost vybíhat z těchto „obrazovek“ ve stylu filmových scén Woodyho Allena směrem k protagonistovi a sdělit mu klíčové poselství (např.: „To je naše práce dělat to a to, s námi bys to nikdy nemusel dělat ty...“).

Praxe PBSP je naopak docela obyčejná, prostá jakýchkoliv technických vymožeností. Různé polštářky, kameny, dřevěné kostky, které symbolizují velikostí, tvarem, barvou či materiálem, jsou tradičními objekty vhodnými k projekci. Klient si může „movies“ představit „ve vzduchu“ a jen náznakem je v místnosti lokalizovat. Symbolizující předměty nemají mít ovšem konkrétní tváře či jiné příliš realistické atributy, které by vážaly imaginaci k figurkám samotným a odváděly ji od relevantních historických obsahů. Ve skupinové formě PBSP obvykle hrají postavy lidé. Ti představují zpravidla až finální roli, která se bezprostředně vztahuje k protagonistovi a jeho korektivní zkušenosti (k antidotu). Účel světí prostředky, pokud jde o realizaci scény. Důležitý je prožitkový efekt. Určující je míra a druh klientovy představivosti. Zásadně jsou naopak respektována dvě pravidla:

1. Původní paměťové obrazy a jejich externalizace se nesmí směřovat s aktuálně vytvářenými terapeutickými fikcemi (ide-

álními postavami). Postavy vstupující do rolí či předměty symbolizující to či ono se doslovně vymezují k postavám reálným, např. „vstupuji do role ideálního otce reálného otce a v žádném směru nepředstavuji tvého reálného dědečka“. Zvědomění rozdílu mezi dvěma rovinami skutečnosti je klíčové: hypotetická možnost vytvořená teď a tady, byť ve vztahu k dávné minulosti, je pravdivá a může být citově poučná. Fiktivní vylepšování obrazu reálných postav v paměti (např. představa vlastního otce, který by býval nepil...) je naopak pouhým falšováním vzpomínek, které způsobuje zmatek v emocích.

2. Ve druhém pravidle jde o **respekt k přirozené struktuře lidské vztahovosti a její „vývojové správnosti“** – tzv. ideální postavy nemají plnit přání, ale vývojové potřeby, mají tedy být zdůvodnitelné zákonitostmi přirozené ontogeneze. Jedním z účinných faktorů PBSP je, takřkajíc na motivech vlastního příběhu, tříbit schopnost rozlišit mezi nejrůznějšími odstíny a podobami vztahovosti: poměr otce, resp. matky, vůči synovi či dceři, kvalitu partnerskou, sourozeneckou apod., náklonnost prarodičů přes generaci vůči vnukům, která má jiné atributy než bezprostřední biologická vazba rodičovská atd.

Znovu budu citovat uvedený kasuistický příklad, nyní ovšem z hlediska obou těchto principů.

KASUISTIKA – POKR.

Klientka nejprve vidí symbol reprezentující jejího otce jako chlapce (externalizace reálného paměťového obrazu). Chlapec na scéně hledí na výjev (movie), v němž jeho matka (v té době, když byl kluk) má ideálního manžela (terapeutická fikce), který způsobem ztvárnění sugeruje ochranu a zaštitění matce a zároveň tyto kvality verbalizuje: „To je moje práce být matce oporou, ne tvoje. Kdybych já byl manželem tvé matky, já bych býval nezemřel, ale byl bych s ní, podporoval bych ji a ty bys to nikdy nemusel dělat za mě.“

KOMENTÁŘ

„Ideální manžel“ reálné otcevy matky (který, ovšem nemá nic společného s klientovým reálným dědečkem!) kupodivu neznázorňuje zároveň chlapcova „ideálního otce“. Ten se objevuje až v dalším, k tomu zvlášť vytvořeném „movie“, čímž je velmi pečlivě diferencovaná kvalita partnerství k jeho matce a kvalita otcovství k němu samému – druhy vztahovosti, které se právě naší dívce v její historii popletly, když otcův příběh během života vstřebávala a v důsledku mesiášského genu se nadměrně prožívala ve všech zmíněných mužských relacích zároveň. V PBSP je třeba tyto kvality zvědomit a prožít v jejich specifických na adekvátních místech a zejména zažít úlevu ze správnosti či spravedlnosti – každému, co jeho jest, od těch pravých, v pravý čas.

Otcovská vztažnost tedy vyžaduje nové movie s novou fiktivní postavou, nekontaminovanou významy předchozích rolí.

KASUISTIKA – POKR.

Postava v blízkosti chlapce, znázorněného třeba polštářem, vytváří přímo jemu alternativní historii: „Kdybych já byl tvým ideálním otcem, nezemřel bych, ale byl bych s tebou a podporoval tě,“ říká nový, větší polštář (ideální otec) tomu menšímu, znázorňujícímu reálného otce jako chlapce. Přátelsky se k němu kloní a jemně se ho v symbolické hře dotýká.

KOMENTÁŘ

Tato prostá symbolická hra s věcmi představujícími historické obsahy bývá emocionálně dosti účinná. Další krok je otevření alternativy pro život reálného otce otázkou.

KASUISTIKA – POKR.

Terapeut: Co by to pro tvého otce znamenalo, kdyby mohl takto vyrůstat?

KOMENTÁŘ

Protagonistce zasažené předchozí možností může naskočit celý fraktál otcevy hy-

potetické minulosti i s povahovými důsledky (byl by klidný, silný, tolerantní – viz výše). Výčet kvalit se obvykle vkládá do postavy ideálního otce, který je zde a nyní vytvořenou fikcí, nikoliv vylepšenou podobou reálné postavy. Je-li skupina, bývá ztvárněn přímo člověkem,.

KASUISTIKA – POKR.

Dívkou vybraný člen skupiny říká: vstupuji do role ideálního otce a nepředstavuji v žádném směru tvého reálného otce.

ÚVAHA NAD PBSP V SOUVISLOSTECH

Albert Pesso je původem tanečník a choreograf. PBSP tak vzbuzuje u neinformované odborné veřejnosti představu taneční terapie či psychodramatu, které vytvářel umělec. Uměleckost pak v obecné představě nese punc sice snad originality, zároveň však lability, neukázněnosti, „rozvlátnosti“. Psychoterapii zaměřenou na tělo zase mnozí zažili jako nepříliš přehlednou, emocemi nabitou kolektivní aktivitu, kde se lidé masírují, živelně objímají, kde skáčí a často křičí.

Pesso však využil erudici z pohybového divadla jinak. Propracovanou technologii zavedl do bodyworku řád a přiměřenost, umožňující postihnout nevidané vztahově-emocionální nuance, a to při velké flexibilitě i hloubce záběru. V běžnějších postupech nelze obvykle v mračnách zvřešené živelnosti takovou jemnost ani zahlédnout, natož s ní pracovat. Domnívám se, že právě poměr mezi hloubkou záběru a mimořádnou měrou možného rozlišení vztahových nuancí je v případě PBSP unikát a znamená posun v psychoterapii orientované na tělo jako takové, ne-li v psychoterapii vůbec. Kvality, dosud postižitelné jen ve „svátek intuice“, jsou nyní dostupnější v rovině správně používané metody.

KASUISTIKA – POKR.

Historie klientčina otce bude nyní napoledey z ilustrativních důvodů pozměněna:

Lze si představit, že otcův otec přecházel v r. 1949 ilegálně hranice komunistického Československa, byl zatčen a zemřel brzy následkem podlomeného zdraví po mnohaletém pobytu v uranových dolech. S tvorbou alternativní historie budeme muset začít dost možná až zde, velmi daleko od obsahů vázících se bezprostředně k egu dívky.

Někdy se pracuje s obrazem „ideálního státu“. Klientka si v takovém „movie“ např. kamínky vyznačí prostor, do něhož projikuje obraz ideální země, v níž by nikdy nezvítězili komunisté. Na scéně lze zvýraznit propustnost hranic či jiné citově obsazené atributy. Taková země slouží jako hypotetické ideální prostředí pro život ideálního otce reálného otce. Byl by zdrav, vitální a nezemřel by brzy.

PBSP A SYSTEMICKÉ KONSTELACE

Pojem „holes in roles“ (díry v rolích) není rozhodně ve světě psychoterapie nový. Je spojován se jménem Berta Hellingera a jím inspirovanými tzv. systemickými či rodinnými konstelacemi. Rozdíl mezi oběma školami je zásadní, ač se při vnějším pozorování mohou jevit podobně. Hellinger uplatňuje interpersonální přístup. Účastníci konstelací volně improvizují na motivy protagonistova procesu nebo jsou naopak direktivně instruováni facilitátorem. Bez jakékoliv racionální podpory se předpokládá, že improvizované projevy a nekoordinované projekce kteréhokoli účastníka mají k příběhu protagonisty jakousi relevanci.

PBSP naopak neopouští rozměr intrapsychický. Vše externalizované je považováno za vnější ztvárnění kdysi internalizovaného. Nikdo neimprovizuje. Terapeut a klient společně vytvářejí konkrétní podobu intervencí, která je pro postavy v rolích závazná. Terapeutické fikce nejsou „ad libitum“, ale jsou vázané vývojovými koncepty.

Práce s „děrami“ ve vztahových systémech nemíří totiž k postavám protagonistovy minulosti jako takovým, ve smyslu víry, že s nimi lze, často in memoriam, vstoupit

v kontakt a uspořádat si vztahy. PBSP si klade v tomto ohledu v posledku velmi skromný cíl: zvládnout odpor v individuálním psychotherapeutickém procesu. Umožnit člověku uvěřit, že může být on osobně, v čase přítomným, ve svých bytostných potřebách osloven, navštíven a uspokojen.

ZÁVĚR

Vlivem krutostí I. světové války pojal Sigmund Freud destruktivitu jako základní lidský sklon. Dílo Alberta Pessa je – v evolucionistickém duchu – naopak oddané směřování člověka k životu, jeho uchování, rozmnožení a naplnění. V Pessově přístupu zahrnuje tato bazální intence v nedělitelné jednotě „sobeckou“ starost o přežití jedince i „altruistický“ zájem o potřeby blízkých postav i celého světa.

Pesso tak předestřel, jak teoreticky přemostit rozpor mezi fenoménem sobectví a altruismu. Popsal, jak se obojí v člověku prolíná a vychází z jediného principu. Poukázal rovněž, že na přímé deprivaci vývojových potřeb dítěte se nemusejí podílet pouze nejbližší pečující osoby, nýbrž i příslušníci předchozích, fyzicky již nepřítomných generací. Jeho hypotézy se nevyvíjejí racionálně a nemusejí sahat k metafyzickým domněnkám. Soudím, že oba koncepty jsou v psychotherapii přinejmenším velmi neotřelé.

DOVĚTEK

Adaptační zdroje člověka mají nesmírnou sílu. Než však porozumí prostředí, do ně-

hož byly vrženy, a zvládnou jeho rozpory, reagují na ně s bezelstnou přímočarostí, neschopné dekódovat jeho skryté úklady. Jsou-li podmínkami ošáleny, mohou střílet do vlastních řad na všech úrovních, s nejlepšimi motivy, avšak ničivými důsledky.

Zmatený mesiášský gen, alias pud po spravedlnosti, alias dispoziční zdroj altruismu v pozadí destrukce se zdá býti dobře padnoucím paradoxem.

LITERATURA

- Fonagy, P., Target, M. (2005). *Psychoanalytické teorie*. Praha: Portál.
- Grawe, K. (2007). *Neuropsychoterapie*. Praha: Portál.
- Hoskovec, J. (1992). *Tajemství experimentální psychologie*. Praha: Academia.
- Mitchel, S. A. (1986). Ikarova křídla: Iluze a problém narcismu. In Mitchell, S. A., Lewis A. (2004). *Vztahová psychoanalýza – zrození tradice*. Praha: Triton.
- Pesso, A. Filling the Holes-in-roles, of the past With the Right People in the Right Time. Dostupné na www.PBSP.com.
- Pesso, A. Roots of Justice are in the Body (video). Dostupné na www.PBSP.com.
- Siříněk J. (2008). Vývojová psychopatologie a body work. *Psychotherapie* 2008 (1), s. 21–26.
- Workshopy a přednášky A. Pessa: Basilej 2005–2007, Praha 2007, Freiburg, 2008; nepublikované audio a videozáznamy. Přednášky a výrocky, Psychotherapeutický výcvik v PBSP, 1998–2003.

Došlo do redakce: 21. 11. 2008, v revidovaném znění 10. 6. 2009. K publikaci přijat 11. 6. 2009.